

ایران و درام نویسان بزرگ جهان

(۱۶)

دکتر مهدی فروغ
رئیس دانشکده هنرهای دراماتیک

موضوعها و مضمونهای ادبی و تاریخی ایران در آثار نمایشنامه نویسان معروف جهان

«مارلو» نمایشنامه تیمورلنگ را در دو قسمت، و هر قسمت را در پنج پرده تنظیم کرده است. عنوان قسمت اول باین مضمون است: «تیمورلنگ کبیر که در نتیجه فتوحات نادر و عجیب، از پایه یک چوپان تاتاری بمقام سلطانی مقتدر و توانا رسید»^۱ و عنوان قسمت دوم اینست: «پیروزیهای خونین تیمورلنگ نیرومند»^۲.

چنانکه در فصل مربوط به نمایشنامه کابوچیه توضیح داده شد در دوره الیزابت، در نتیجه نفوذ و تأثیر نوشته‌های «پلوت» و «سنگ»^۳، نمایشنامه‌هایی بشیوه تراژدی و کمدی نوشته میشد که به آن عنوان «تراژی کمدی»^۴ دادند و محصول منحصرذوق نویسندگان این عهد است. نوع مهم دیگری هم بنام نمایشنامه تاریخی^۵ بتدریج در این دوره رواج یافت. «مارلو» در نوشتن نمایشنامه تاریخی آبرو و اعتبار فراوانی کسب کرد و هنگامی که در ۲۹ سالگی جهان را بدرود گفت در اوج شهرت بود در صورتیکه شکسپیر، رقیب هم‌سن و سالش را، عده بسیار معدودی میشناختند. «مارلو» چهار نمایشنامه نوشته^۶ که قهرمان داستان در هر یک از آنها، بشیوه و کیفیت خاصی، جاء طلبی را

1 - Tamburlaine the Great who, from a Scythian Shepherd, by his rare and wonderful conquests, became a most puissant and mighty monarch.

2 - The bloody conquests of mighty Tamberlaine.

۳ - چنانکه مکرر اشاره شده اکثر قریب به اتفاق نمایشنامه نویسان انگلیسی در دوران الیزابت از فارغ التحصیلان دانشگاههای کمبریج و اکسفورد بودند و قرائت متن نمایشنامه‌های «پلوت» و «سنگ» و بحث و تحقیق درباره آن، نه تنها در دو دانشگاه مذکور، بلکه در دبیرستان‌ها هم قسمت عمدتاً برنامه کار محصل را تشکیل میداده است.

۴ - Tragi Comedy نمایشنامه‌ای که بسورت تراژدی شروع شود و به سورت کمدی پایان پذیرد. بهترین نمونه آن نمایشنامه تاجر و نیزی بقلم شکسپیر است.

۵ - نمایشنامه‌هایی که شکسپیر پیش از سال ۱۵۹۳ یعنی سال مرگ «مارلو» نوشته بود هنوز برای عامه بازی نشده و توجه مردم را جلب نکرده بود.

۶ - چهار نمایشنامه معروف «مارلو» بترتیب عبارتست از تیمورلنگ، یهودی جزیره مالت، و دکتر فاستوس، که مرحوم دکتر لطفعلی صورتگر آنرا بفارسی ترجمه کرده است، و نمایشنامه تاریخی ادوارد دوم. این نمایشنامه‌ها همه مورد قبول و تشویق عامه مردم معاصر «مارلو» واقع شده بود و شکسپیر در نوشتن نمایشنامه‌های تاجر و نیزی و ریشار سوم و ریشار دوم بطور آشکار سعی کرده است راه و رسم «مارلو» را بکار بندد بطوری که میتوان گفت شکسپیر در اول کار نمایشنامه نویسی، در تراژدی و نمایشنامه تاریخی، شاگرد «مارلو» بوده است. «مارلو» یک نمایشنامه دیگر بنام قتل عام پاریس The Massacre of Paris نیز دارد که به احتمال قوی در سال ۱۵۹۰ نوشته است ولی اثر قابل توجهی نیست. یک نمایشنامه ناتمام هم بساو منسوب است بنام دیدویا ملکه کارتاژ.

بحد نهایت میرساند. بعبارت دیگر درسه نمایشنامه تیمورلنگ، ودکتر فاستوس، ویهودی جزیره مالت، موضوع داستان برغرور وجاه طلبی یا عجب و خودبینی مفرط بنا شده است. درنمایشنامه تیمورلنگ «مارلو» بنا به راه و رسم معمول درام نویسی زمان، ستمگری و شقاوت این تاتار خون آشام را، همانطور که يك وقایع نگار شرح میدهد، در روی صحنه برای ما نقل میکند. البته قدرت کلام، درنمایشنامه های «مارلو» بر اصول فنی درام نویسی رجحان دارد، بعبارت دیگر «مارلو» زیبایی آهنگ کلام را بر معنای آن ترجیح داده است. فی المثل تیمور در اعمال و رفتار وحشیانه اش نه با مخالفتی برخورد میکند و نه به سزای کارهای ناپسند و خلاف انسانی خود میرسد. خواری و خفتی که ب مردم متهور و مغلوب شهرها و روستاها روا میدارد، و قتل نفسهای جمعی مکرری که انجام میدهد همه بدون تنبیه و مجازات می ماند. در حقیقت در این نمایشنامه تیمور سرنوشت و قضای آسمانی را متهور خویش ساخته است.

«مارلو» از روی قصد خواسته است جبار خون آشامی را به اوج قدرت و توانایی برساند به تعبیر دیگر، اعمال پست و رفتار غیر انسانی يك قهرمان را تجلیل کند. بنا به عقیده پیروان مسیح عامل اینگونه شقاوتها بایستی مسلماً به عتوبت اعمال زشت خود برسد و از آنجا که «مارلو» به خدا اعتقاد نداشت، میخواست این عقاید دینی را سخیف معرفی کند. باین وسیله میخواست ثابت کند که از خون بی گناهان جوی خون جاری ساختن، موجب کسب چنان شخص و افتخاری میشود که تحصیل آن، با خلوص نیت و تقوا اصلاً امکان ندارد و فقط مرگ طبیعی است که به کار این گونه قهرمانان پایان میدهد. باین ترتیب «مارلو» قراردادهایی را که بنا به اصول اخلاقی در تراژدی معمول و مورد قبول بود تخطئه کرد. ولی همانطور که قبلاً هم اشاره کردیم این نمایشنامه و نمایشنامه های دیگر «مارلو» با چنان فصاحت و بلاغتی سروده شده که در نتیجه آن نام مصنف در ردیف عالیه مقامترین سخن سرایان دوره الیزابت ثبت گردیده است.

«مارلو» در نمایشنامه تیمورلنگ خواسته است از جاه طلبی و علاقه به کسب شهرت و کشور گشایی تجلیل کند. چوپان زاده جوانی را بوسیله ظلم رستم باوچ قدرت میرساند. این قبیل داستانها کاملاً باب طبع مردم دوره الیزابت بود. در این نمایشنامه این چوپان زاده خونخوار پادشاهان و سران کشورها را در اثر ظلم و شکنجه مجبور به خودکشی میکند تا خود جای ایشان را بگیرد. در نمایشنامه دکتر «فاستوس» همان جاه طلبی مطرح است ولی بصورتی دیگر. در اینجا قهرمان داستان در مقابل اراده خداوند طغیان میکند. دکتر «فاستوس» بخلاف تیمور در صدد کسب قدرت و شهرت مادی نیست بلکه شور و شهوت فراوانی به کسب علم و دانش دارد. نه فلسفه علاقه او را به دانش ارضا میکند و نه علوم مادی و نه علوم الهی. از این رو روح خود را به مدت ۲۴ سال به شیطان میفروشد تا در این مدت کوتاه، درهای همه مجهولات جهان به قوه جادو به روی او گشاده شود. ولی دکتر «فاستوس» در کار خود شکست میخورد زیرا شیطان فقط این امکان را به او میدهد که از لذت صوری مادی بهره مند گردد. نه علم یقین جاودانی باو میبخشد و نه فرصت کامل و دائمی برای ارضای تمایلات و احساسات.

نمایشنامه «یهودی جزیره مالت» نشان دهنده علاقه بی پایان يك مرد یهودی بنام «باراباس»^۷، از اهالی جزیره مالت، در جمع کردن مال است. این نمایشنامه در دوره الیزابت بقدری مورد توجه واقع شد که در سال ۱۵۹۲ سی و شش مرتبه بروی صحنه آمد.

بحث درباره دکتر «فاستوس» و یهودی جزیره مالت را بموقع دیگر موکول میکنیم ولی تذکر این نکته را در اینجا لازم میدانیم که این سه نمایشنامه که بنا به شیوه متداول آن زمان بر شرح احوال قهرمان تنظیم شده بزرگترین آثار تراژدی پیش از ظهور شکسپیر محسوب میشود. نمایشنامه تیمورلنگ، قسمت اول، در حدود سی شخص بازی دارد که به استثنای چهار نفر از ایشان: تیمورلنگ، و اوزون حسن^۹، و خسرو^۸، و بایزید^{۱۰}، نام همه آنها برای این نویسنده

7 - Barabas.

9 - Cosroe.

8 - Usuncasane.

10 - Bajazet.

ادوارد آلن

نامانوس و نامعلوم است. تا این درجه میدانیم که «مارلو» شرح احوال تیمور را از یک مأخذ اسپانیایی بنام «سیلوا دووریا لکیون»^{۱۱} بقلم «پدرو مکریا»^{۱۲} گرفته است. این کتاب در سالهای بین ۱۵۷۱ و ۱۵۷۶ توسط شخصی بنام «تomas فورتس کیو»^{۱۳} تحت عنوان «فورست»^{۱۴} بمعنی جنگل، ترجمه شده بود. از کتاب دیگری بنام «زندگی تیمور لنگ، امپراتور عالی مقام تاتار»^{۱۵} نوشته «پتروس پرودینوس»^{۱۶} که در سال ۱۵۵۳ تصنیف شده، و همچنین منابع دیگری از این قبیل نیز استفاده فراوان برده است.

نظر باینکه این دو کتاب در اختیار این نویسنده نیست مطالعه درباره نام اشخاص بازی در این نمایشنامه و مقابله آن با اسناد تاریخ فعلاً میسر نیست. و نیز نمیتوان گفت که «مارلو» در تنظیم داستان چقدر از این مأخذ استفاده کرده و چقدر از تتبعات خود بر آن افزوده است. اکنون بيمورد نیست که در اینجا خصوصیات احوال اشخاص بازی را آنطور که «مارلو» در نمایشنامه تیمور لنگ معرفی کرده است بیان کنیم:

تیمور لنگ، جهانگشایی سفاک، تشنه جاه و مقام، نشانه خشم الهی، مردی خطرناک برای جهان و جهانیان، کسی که به آتش قهرش سلطنتها بیاد میرود، با اینکه از چوپان زادگان است رفتاری شاهانه دارد. نیروی تقدیر را به زنجیر اراده آهنین کشیده و چرخ قضا را بدست توانای خود آنطور که خواسته به گردش در آورده است.

از همراهان تیمور یکی اوزون حسن است که بعداً از طرف تیمور به پادشاهی مراکش منسوب میشود. یکی دیگر از همراهان تیمور «ته چه لیز»^{۱۷} نام دارد که وی نیز به پادشاهی فاس^{۱۸} برگزیده میشود. یکی دیگر از همراهان تیمور که نامش به نامهای یونانی شبیه است، «تریداماس»^{۱۹} سه سالار سپاه تاتار و یکی از ارکان عمده کشور و بنا بر آنچه «مارلو» نقل میکند تنها مایه امید ایرانیان است. این شخص بر تیمور طغیان میکند و بعداً پادشاه الجزایر^{۲۰} میشود.

دیگر از اشخاص بازی «زنوکریت»^{۲۱} دختر بسیار زیبای سلطان مصر است که چشمانش چون ستاره های آسمان می درخشد، آهنگ کلامش چون نوای موسیقی در اعماق دل آدمی نفوذ میکند. این دختر پس از شکست خوردن مصریان همسر و محبوبه تیمور میشود و تنها کسی است که میتواند در دل این مرد سفاک راه یابد. غنچ و دلال این مهباره به حدیست که خشم زویبتر را هم فرو مینشاند.

«زنوکریت» ندیم و ندیمه هایی نیز دارد که از ذکر نامشان خودداری میشود.

«مای ستیز»^{۲۲} پادشاه ضعیف الاراده ایران در آن هنگام معرفی میشود.

خسرو، برادر آشوبگر و عصیان زده پادشاه ایران است که بعداً امپراتور مشرق زمین، و فرمانروای آسیا و ایران میشود و در ضمن بر اراضی ماد و ارمنستان نیز حکومت دارد و سلطه او

11 - Silva de Varia Lección.

12 - Pedro Mexia.

13 - Thomas Fortescue.

14 - The Forest.

15 - Magni Tamerlanis Imperatoris Vita.

16 - Petrus Perodinus.

۱۷ - Techelles آیا میتوان احتمال داد که این کلمه صورت تحریف شده تاجلو یا تکلوست؟

۱۸ - Fez یکی از شهرهای فعلی مراکش.

19 - Theridamas.

20 - Argier (Algier).

21 - Zenocrate.

۲۲ - Mycetes احتمال داده میشود که این کلمه، صورت تحریف شده منصور یا مبارزالدین

از فرمانروایان آل مظفر باشد.

ریچارد بریج

بر سرزمینهای افریقا و آلبانی^{۲۳} و بین النهرین و خراسان و مشرق هندوستان و جزایر تازه کشف شده هم مسلم است، و قلمرو نفوذش به حدود اراضی وسیع واقع در مغرب دریای سیاه و بحر خزرمیرسد. دیگر از اشخاص مهم بازی بازیید، امپراتور ترکیه است. پادشاه قهاری که مردم افریقا و اروپا و آسیا از هیبتش هراسناکند. فاتح عظیم الشان اراضی یونان و دریای اژه و سواحل دریای سیاه است، و عالی مقامترین امپراتور جهان محسوب میشود. نام او لرزه بجان مردم می اندازد و هیچکس را تاب دیدن قیافه رعب انگیز وی نیست.

زینا^{۲۴} ملکه امپراتور ترکیه است در پاترده ایالت، و مادر سه شیربچه که رشادت ایشان از هر کول بیشتر است و اگر به سن پدرشان برسند بر جها را، با مشتهای مردانه چون خمیر نرم میکنند. امپراتور ترکیه و ملکه اش مرگ را بر تنگ از دست دادن شرافت و حیثیت ترجیح میدهند. دیگر از اشخاص مهم بازی در این نمایشنامه پادشاه مصر، پدر «زنوکریت» است که او نیز از مردان دلاور و از مخالفان تیمور لنگ است.

صرف نظر از این اشخاص که بر شمرديم پادشاه فاس و پادشاه مراکش و پادشاه الجزیره، و سلطان عربستان، و حاکم دمشق، و چهار زن باکره از اهالی این شهر، و تعداد زیادی ندیم و مشاور و مصاحب و بیك و مستحفظ و امیر و پاشا و غیره در این نمایشنامه وجود دارد. صحنه وقایع مناطق غربی آسیا و اراضی خاورمیانه، و تاریخ وقایع سده پانزدهم میلادی است.

اکنون لازم است چند کلمه هم درباره بازی این نمایشنامه در روی صحنه بیان کنیم: هنریشه انگلیسی «ادوارد آلن»^{۲۵} نخستین کسی بوده که در سال ۱۵۸۷ بازی تیمور را در نمایشنامه تیمور لنگ به عهده داشته و بطرزى که شایسته و مناسب با مقتضیات زمان بوده آنرا به نیکوترین روی بازی کرده است. در موقع برگزار کردن این نمایشنامه در سال ۱۵۸۷ مارلو ۲۳ سال و آلن بیست و یک سال داشت. همکاری این دو عجبویه زمان، یکی بصورت شاعر و درام نویس و دیگری بعنوان هنریشه و کارگردان، پایه های دوران درخشان تئاتر انگلیسی را استوار ساخت. قسمت دوم نمایشنامه امپراتور را «مارلو» موقعی نوشت که ۲۴ سال داشت و با همکاری «آلن» بروی صحنه آمد. همکاری این دو نفر مقدمه ای بود برای همکاری شکسپیر و «ریچارد بریج»^{۲۶}. همانطور که «مارلو» نقش های عمده نمایشنامه های خود را برای «آلن» مینوشت شکسپیر هم نقشهای معروف نمایشنامه های خود را متناسب با خصوصیات احوال «ریچارد بریج» که وی نیز از هنرپیشگان معروف زمان خود و پیرو «آلن» بوده است می نوشت.

«آلن» جسماً و روحاً هنریشه بود و سرعت در این فن شهرت و اعتبار یافت. موقعی که بیست و دو ساله بود در قسمت دوم این نمایشنامه نقش تیمور را بازی کرد و از آن پس تمام نقشهای عمده نمایشنامه های «مارلو» را وی عهده دار بوده است. در بیست و سه سالگی نقش «دکتر فاستوس» و در بیست و چهار سالگی نقش «یهودی جزیره مالت» را بازی کرد. «بریج» نیز که هنریشه معروف دوران الیزابت بوده است، کمی بعد، نخستین مرتبه نقشهای همت و اتللو و شاه لیر و زیشار سوم را بعهده داشته است. «آلن» در بیست و شش سالگی ازدواج کرد و در سی و یک سالگی بقدر کافی ثروت و مکنث داشت که از کارکناره گیری کند و با پول سرشاری که داشت به ساختن تماشاخانه همت گماشت.

آلن چهل و هشت ساله بود که مدرسه عالی دالیج Dulwich را بمبلغ ده هزار لیره که (معادل ۱۰۰،۰۰۰ یا ۱۱۰،۰۰۰ لیره امروزی میشود) بنا کرد و با اعتباری به مبلغ ۱۷۰۰ لیره در سال شخصاً آنرا اداره میکرد.

۲۳ - Albania - سرزمینی در مشرق منطقه قفقاز و در مغرب بحر خزرم که قسمتی از اراضی شمال شرقی آذربایجان فعلی و اراضی جنوبی داغستان را شامل میشده است. این نام امروزه به کشور مستقلی اطلاق میشود که در مغرب جزیره بالکان، بین یوگوسلاوی و یونان و در ساحل دریای آدریاتیک قرار دارد.
24 - Zebina. 25 - Edward Alleyn (۱۵۶۱ - ۱۶۲۱) 26 - Richard Burbage.